

Valorificarea turistică a relicvelor de arhitectură tradițională din satele județului Gorj

Rusalin Isfanoni

Cristian Nanu

Arta arhitectonică a Gorjului este reprezentată, în mod fericit, prin construcțiile din lemn, cele de odinioară, bineînțeles. Acum, în satele gorjenești se mai pot întâlni doar relicve de arhitectură a lemnului. Acestea ne oferă, tehnica specifică de construcție și evoluția tipurilor de locuințe vechi, cu un aspect artistic deosebit.

Performanța la care au ajuns meșterii populari gorjeni, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, este rodul unor experiențe îndelungate. Arta lor constructivă sa aflat în strânsă relație cu mediul înconjurător, cu condițiile materiale, cu ocupațiile și vechile tehnici de arhitectură. Desigur, influența pozitivă în prelucrarea artistică a lemnului au avut-o și școlile de arte și meserii din spațiul gorjenesec.

După apariția regimului socialist, care a impus noi reguli în industrie și agricultură, se schimbă și modul de viață tradițional al locuitorilor, reflectat în toate domeniile, inclusiv al tehnicilor și materialelor de construcții. Apare astfel o nouă ocupație principală, cea extractivă, pe care o îmbrățișează și cei ce trăiesc în mediu rural.

Se știe că ocupațiile de bază ale gorjenilor au fost agricultura și creșterea vitelor, ca la majoritatea românilor. După anul 1955, încep să fie exploatate intens și bogățiile subsolului: petrolul, în localitățile Țicleni și Bălteni, lignitul, la Rovinari și Motru, antracitul, la minele de la Schela, grafitul, la Baia de Fier, calcar, la Suseni, argila refractară, la Vierzuroiu și Larga. O mare parte a locuitorilor satelor se angajează în aceste unități industriale. Unii dintre aceștia fac zilnic naveta sau chiar părăsesc satele și se stabilesc cu domiciliul la oraș și în centrele industriale, aflate în plină dezvoltare socialistă. Astfel, populația rurală ia contact cu civilizația urbană, industrială, și este influențată profund de aceasta.

Influența orășenească, cu bunele și relele ei, se manifestă în toate domeniile, în mod deosebit în cel al ocupațiilor și, implicit, al modului de trai. Având posibilități financiare, ca urmare a salariului primit din unitățile neagricole, unde devin angajați permanent, locuitorii satului renunță la portul tradițional, întâi bărbații, apoi femeile, și se îmbracă ca cei de la oraș. Un rol important îl are în acest sens școlarizarea copiilor, care întorși, vara în vacanță, de la internatele din orașe, nu se mai îmbracă cu hainele confecționate de mamele lor, ca până atunci. De asemenea, sătenii, nu numai cei din Gorj, ci din toată țara, consideră că trebuie să își îmbunătățească condițiile de locuit, fiecare familie după puterea ei economică.

Sătenii cu venituri mai mari își ridică locuința nouă cu mai multe încăperi, mai spațioase, mai luminoase, folosind și materiale de construcție noi: cărămida, cimentul, tabla, țigla. Cei cu venituri mai modeste, care sunt și cei mai mulți, neputând să-și ridice și ei casă nouă, o modifică pe cea moștenită de la părinți; îi schimbă aspectul exterior, îi mai adaugă una, două încăperi. Ei *cercuiesc* pereții de lemn exteriori cu nuiete sau șipci, îi tencuiesc cu mortar obținut din var și nisip, după care îi văruiesc sau chiar îi vopsesc, „zugrăvesc casa” spun ei.

Doar o parte din lemnul vechi, aparent, patinat, mai rămâne la vedere: cheotorile de la colțuri, cu precădere cele care au fost îmbinate în cheotori drepte, precum și structura prispei, talpa, stâlpii, undrelele, fruntariul, parapetul, adică tocmai elementele care sunt de obicei ornamentate. Șindrila de pe acoperiș a fost înlocuită cu țiglă sau tablă. O influență puternică în acest fenomen al „modernizării locuințelor”, l-au avut intelectualii satelor, fie ei dascăli, funcționari la sfatul popular, cadre militare ieșite la pensie etc.

O a treia categorie de locuitori, cea mai săracă, nu și-a putut modifica locuința, cu atât mai mult nu a putut să își facă una nouă, ba, din contră, sunt cunoscute multe cazuri și consemnate de memoria colectivă, că moștenitorii casei părintești au împărțit respectiva casă în două sau chiar trei. Unii și-au coborât „pimnița” de lemn din deal, de la vie în sat și au transformat-o fie în locuință, fie în magazie, deci anexă a locuinței.

Modificări importante s-au realizat în a doua jumătate a secolului al XX-lea (1950-2000) și în interiorul locuinței. Astfel, tavanul, cu grinzi aparente realizat în diferite moduri: „podină ulucită drept”, „podină ulucită în oblic sau în zig-zag”, tehnici de îmbinare care aveau rol decorativ când au fost concepute, este acum *șipcuit* și tencuit, sau chiar numai văruit. Ușile și ferestrele au fost înlocuite, la fel și instalațiile arhaice de gătit, precum și mobilierul. În ceea ce privește modul de trai, putem spune că s-a înregistrat o evoluție, prin transformarea și modificarea locuinței vechi, dar din punct de vedere estetic, a avut loc o involuție, arhitectura veche, deosebit de frumoasă, fiind parțial estompată.

În luna noiembrie a anului 2011, la inițiativa conducerii Muzeului Național al Satului „Dimitrie Gusti” am început o cercetare etnografică în județul Gorj cu scopul de a depista o casă de lemn tradițională, pentru a fi achiziționată și transferată la Londra, unde urma să se organizeze o expoziție omagială „Constantin Brâncuși”. Am început cercetarea chiar în comuna Peștișani, respectiv în satul de baștină al lui Constantin Brâncuși, Hobița. Deoarece nu am găsit o astfel de casă în Hobița, am luat la rând toate satele din comună: Peștișani, Boroșteni, Brădiceni, Frânțești, Gureni și Seuca. Am găsit o singură casă din lemn aparent, aceasta fiind în satul cel mai izolat, Seuca. O casă modestă, cu prispă deschisă pe trei laturi, lungimea totală de 7,20m, lățimea 3,90m, două încăperi mici, 3,70/3,40m, înălțimea pereților de 2,15m, șase stâlpi la prispă, ciopliți în patru fețe cu secțiunea 8/8cm.

Casa, aparținătoare lui Brânzan Vasile, a fost construită la începutul secolului al XX-lea din lemn de stejar, bârnele cioplite în patru fețe, dispuse orizontal (sistemul blockbaw) și îmbinate la colțuri în cheotori drepte. Starea de conservare a pereților este satisfăcătoare. Învelitoarea este din șindrila lungă de 80cm, acum degradată, de aceea peste ea, proprietarul a pus o prelată de pânză cauciucată. În interior nu se mai păstrează nimic, nici măcar soba de altădată. În afară de faptul că este construită după sistemul tradițional, bine proporționată, cu pereții din lemn de stejar netencuiți la exterior, această construcție nu are elemente arhitecturale prelucrate artistic. Deci este o casă cât se poate simplă, modestă. A fost tipul de casă cel mai răspândit în Gorj. Terenul pe care este amplasată, fiind în pantă, a impus meșterului să găsească o soluție ingenioasă pentru realizarea temeliei: o combinație de bârne, furci și zid de piatră. Din discuțiile cu proprietarul, am aflat că, în mod accidental, a rămas netencuită. Casa a fost transferată în locul în care se află în prezent, din altă parte a satului, prin anii 1950, pentru a fi locuită de nevasta sa cu copil mic, deoarece nu se înțelegea cu mama lui, adică cu soacra. El, soțul ei, a trebuit să plece în armată, astfel soția nu a avut posibilitatea să o tencuiască, deși a încercat acest lucru. A început să *cercuiască* fațada, dar, neavând bani să cumpere materialele necesare, cuie pentru șipci și var pentru mortar, a renunțat. După ce a venit soțul din armată, femeia s-a reîntors la gospodăria acestuia, casa rămânând astfel netencuită, dar și nelocuită. Dacă ar fi fost locuită, cu siguranță ar fi fost și aceasta tencuită.

Neputând să achiziționăm această casă, deoarece proprietarul nu avea actele oficiale la zi: succesiune, cadastru, dovadă de proprietate, precum și toate formalitățile care se cer în prezent pentru vânzarea unui imobil, am renunțat la ea, urmând să căutam altă casă.

Am luat la rând, cum era și firesc, localitățile din preajma comunei Peștișani: Telești, Călnic, Arcani, Runcu cu satele lor, localități în care se păstrează spiritul lui Brâncuși. După ce am parcurs localitățile din aceste comune am mai găsit, la fel ca și în prima cercetare, o singură casă de lemn netencuită, foarte bine conservată, tot din lemn de stejar, dar mai spațioasă: 12m lungime și 5m lățime, trei încăperi, prispă la fațadă și pridvor mic. Se remarcă, la această casă, stâlpii sculptați, precum și capetele grinzilor care depășesc cosoroabele pentru a forma streășina, la fel și acestea, sculptate. În podul acestei casei am depistat trei stâlpi fusiformi, sculptați „șerpuit”, proveniți de la o casă mai veche, având acum rolul de „popi” la „caii” din pod (jugul de susținere al șarpantei).

Tot accidental a rămas și această casă netencuită, proprietarul ei a murit pe frontul de Est în anul 1942. N-a apucat să-i pună nici ferestrele, nici ușile. A rămas netencuită până astăzi. Se observă foarte bine la această casă sistemul de realizare a tavanului. Acesta este făcut din împletitură de nuiele de alun pe „stacheți de jip” (fuștei din lemn de stejar tânăr), fixați între grinzi. Această împletitura urma să fie acoperită cu mortar de pământ și apoi văruiată.

În perioada când am fost noi în cercetare (Rusalin Ișfănoni și Cristian Nanu, luna aprilie 2012), proprietarul casei, cadru sanitar, nepotul celui care a construit-o în anul 1940, era dispus să o vândă muzeului, dorind să își facă o casă nouă de cărămidă. O estimase, pe cea de lemn, la 15000 RON. După o săptămână, când l-am întrebat la telefon dacă are toate documentele de proprietate pregătite pentru a încheia formalitățile de vânzare-cumpărare, aceasta nu mai era atât de dornic să o vândă. Aprecierile pe care le-am făcut noi asupra casei, asupra însușirilor ei arhitectonice și estetice, starea ei de conservare foarte bună, l-au pus pe gânduri, conștientizând că această casă deține și alte valori pe lângă cea de a fi o sursă de bani. Proprietarul s-a răzgândit, propunându-și să o amenajeze pe viitor pentru familie. L-am felicitat și l-am rugat să respecte stilul tradițional, așa cum a fost concepută, să-i lase lemnul exterior aparent, chiar dacă în interior va fi amenajată ca o casă modernă. În cazul acesta, am propus conducerii Muzeului să fie achiziționată pentru a fi transferată la Londra, casa de lemn din localitatea Bumbăști-Pițic care poate fi chiar mai veche decât secolul al XIX-lea. Această casă ne-a fost semnalată de arhitectul Iulian Cămui.

Casa din Bumbăști-Pițic are pe o bârnă deasupra ușii inscripționat anul „1687”, dar este greu de crezut că acesta se referă la anul construcției casei. Posibil ca cineva să fi scrijelit această dată în secolul XX, cu intenția de a mări valoarea istorică și etnografică, a casei, cu toate că proprietarul nu solicitase o sumă prea mare pe ea: 10000 RON. Casa este reprezentativă pentru arhitectura gorjencească din secolul al XIX-lea și se află în stare de conservare bună; având două încăperi și prispă la fațadă. Specific la această casă este rotunjimea șarpantei la colțuri, dovadă că meșterii care au lucrat-o erau de cea mai bună calitate. Rotunjimea respectivă este dată de felul cum sunt realizate cosoroabele pe care se sprijină căpriorii, acestea având la colțuri formă de semicerc.

Din motive financiare, achiziționarea casei a fost amânată.

Există în satele județului Gorj destul de multe case de lemn, care, deși sunt tencuite la exterior, au un aspect estetic deosebit. La unele dintre acestea, peretele posterior al casei a rămas netencuit.

Alături de acestea au apărut și case de cărămidă foarte frumoase în satele gorjencești, construite în secolul al XX-lea de către proprietarii mai înstăriți care practicau negustoria. Aceste construcții au păstrat ceva din arhitectura tradițională a casei de lemn, atât cât s-a putut la o construcție realizată din alt material, cum este cărămida. Asemănările se văd la prispă, stâlpi, arcade, fruntar etc.. Acestea se încadrează destul de bine în arhitectura veche a satului, spre deosebire de casele noi, cele care au început să fie construite după anul 2000. Multe dintre casele noi contrastează cu cele tradiționale, prin mărime, planimetrie, tencuieli exterioare cu o cromatică stridentă.

Case de lemn netencuite, reprezentative pentru arhitectura tradițională gorjencească, ca cele care l-au inspirat pe Constantin Brâncuși, părintele sculpturii

moderne, mai pot fi văzute astăzi doar în câteva muzee în aer liber: Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti” București, Muzeul Pomiculturii și Viticulturii Golești, Muzeul Civilizației Populare Astra Sibiu și, nu în ultimul rând, Muzeul Arhitecturii Tradiționale Gorjanești din Curtișoara, precum și la Hobița, Casa Memorială „Constantin Brâncuși”. La fel și porți monumentale, sculptate cu motivul „funiei”, pot fi întâlnite astăzi doar în muzee, deoarece în sate au dispărut aproape complet. Mai sunt câteva porți mari din lemn de stejar, dar fără motive ornamentate.

Ceea ce a rămas nealterat din arhitectura tradițională a multor gospodării gorjanești sunt construcțiile anexe din lemn, grajdurile, care au în structura lor șura și una două magazii, precum și *pimnițele* de suprafață, care au rolul de magazii, de depozit pentru băuturi și alimente, unele dintre acestea fiind aduse din deal, de la vie, în sat.

Pimnițele din lemn, care s-au păstrat până în zilele noastre pe dealurile cu vii ale unor sate gorjanești, sunt adevărate bijuterii arhitecturale, cu excepția învelitorilor, care sunt astăzi în majoritatea lor, din azbociment. Totuși, am găsit o astfel de *pimniță* acoperită cu vreji de vie – tipul cel mai vechi de învelitoare. Aceste *pimnițe* din vii au dăinuit poate sute de ani și sunt reprezentative atât pentru viața materială, pentru arhitectură (materiale și tehnici de construcție), cât și pentru moralitatea membrilor comunității. Iată cum sunt descrise aceste construcții arhaice de către un renumit etnolog român, Romulus Vulcănescu:

„În viile din Gorj, *pimnițele* de lemn construite la suprafața solului, după recoltă aveau ușile lăsate deschise, pentru ca trecătorul să poată intra și să bea din vinul nou, cât simțea nevoia, fie de pomană, fie în cinstea gazdei absente. Pentru această înfruptare era lăsată o cană de lut și uneori o coajă de mămăligă cu o bucată de pastramă. Ospitalitatea în absența gazdei era valabilă numai prin respectarea regulilor prestabilite. Dacă trecătorul căuta să ia cu el o cană cu vin era pasibil de o pedeapsă aspră. În *pimniță* putea să bea un butoi întreg și nu i se reproșa nimic.” (Romulus Vulcănescu, *Etnologie Juridică*, Editura Academiei RSR, București, 1970, pag. 57).

Am găsit o *pimniță* foarte veche, bine conservată, datată „1837”, prin scrijelire cu dalta, pe tăblia ușii. Din păcate, morala unor membri ai comunităților locale a decăzut în ultimii ani, fiind afectată chiar funcția acestora: depozit de băutură peste an. Au început hoții să dea târcoale *pimnițelor* din vii și să le forțeze închizătorile tradiționale, din drugi de lemn ferecați, și să fure din interior vinul, eventual țuica, băuturi necesare în gospodărie tot timpul anului, atât pentru zilele de muncă, dar mai ales pentru sărbători, pentru evenimentele importante din viața omului, mai cu seamă pentru nuntă și înmormântare.

În noul context, gospodării nu mai pot lăsa agoniseala muncii lor în *pimnițele* din vii, ci o aduc acasă. Totuși, nu renunță la aceste construcții, ci le mențin în continuare doar ca o mărturie a vieții spirituale tradiționale, legată de

ele. Conform tradiției seculare, în fiecare luni după Paști, preotul bisericii din sat (ortodoxă) „iese” la aceste pimnițe, le stropește cu apă sfințită și le binecuvântează. La sfârșitul acestui ritual creștin, care se desfășoară lângă troița aflată alături de pimniță, chiar în fața ei, se închină câte un pahar, două de vin și se mănâncă din bucatele pregătite pentru Paști: oua roșii, friptură de miel, cozonac. Vinul care se bea acum, lângă troița de lângă pimniță, nu mai este scos din butoiul aflat în interior, ca altădată, ci este adus în damigeană sau, mai nou, în bidon de plastic, din beciul de acasă, din sat. Important este faptul că obiceiul se păstrează, în credința că respectându-se acest ritual, în anul următor va fi recoltă bogată de struguri.

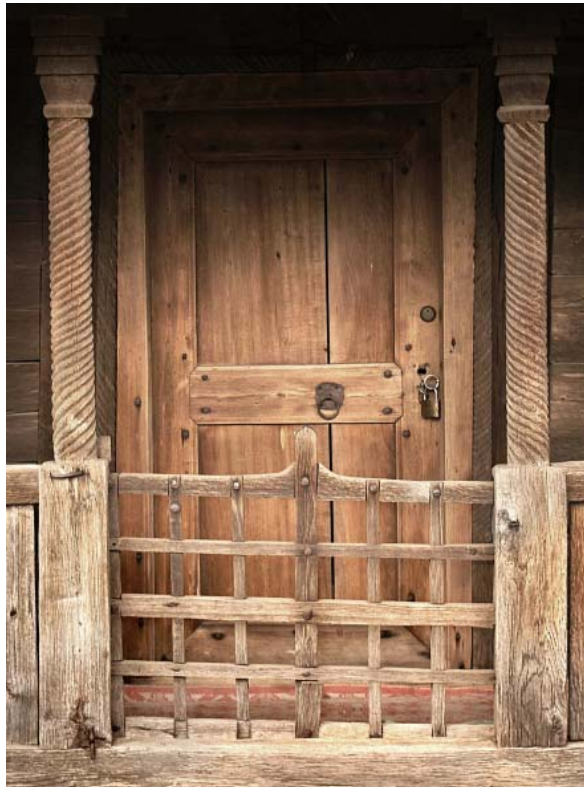
Păreră noastră este că aceste adevărate rezervații de *pimnițe* gorjenești, aflate în vii, ar putea fi valorificate în prezent prin înscrierea lor în proiectele locale de turism cultural. Se pot organiza, periodic, mese cu pastramă de oaie, brânzeturi și degustări de vinuri locale, alimente ecologice, apreciate de turiștii care vin în zonă.

Un circuit turistic care să pornescă de la Târgul Jiu- Complexul Sculptural Brâncuși: Poarta Sărutului, Masa Tăcerii, Coloana Infinitului, continuând cu Casa Memorială Brâncuși de la Hobița, câteva biserici de lemn, neapărat cea din Peștișani, pictată la interior, precum și case reprezentative din comunele Peștișani, Arcani, Runcu, rezervația de pimnițe din satul/cătunul Bota, comuna Runcu, Muzeul Sătesc de la Arcani, Muzeul de Arhitectură Locală de la Curtișoara și terminând cu drumul montan *Transalpina* – care oferă cel mai spectaculos și impresionant peisaj pastoral din Europa - , cu opriri chiar la o stână, două, pe muntele Parâng, ar fi ceva cu totul deosebit, nemaîntâlnit în altă parte a lumii.

Merită menționat faptul că până la sfârșitul secolului al XX-lea , peisajul etnografic al Gorjului era întregit de nenumăratele instalații hidraulice – mori, pive, vâltori, joagăre – amplasate pe malurile apelor curgătoare. Numai pe râul Jaleș, comuna Arcani, pe o distanță de 10km, funcționau, până la a doua jumătate a secolului al XX-lea, 36 de mori (cu una, două, sau trei ciuturi), 74 de pive pentru haine, 7 joagăre. Interes deosebit prezentau atât mecanismele acestor instalații – regăsite de altfel și în alte zone ale țării – cât și construcțiile de lemn care le adăposteau, realizate de iscușiții meșteri gorjeni, în spiritul arhitecturii locale, poate cea mai elaborată, cea mai frumoasă din toată România.

BISERICA DIN PESTISANI

BISERICA DIN PESTISANI DETALIU INTRARE

BISERICA DIN PESTISANI DETALIU PICTURA PRONAOS

CASA COLTESCU MUZEUL CURTISOARA

CASA JUMATATEA SEC XX PESTISANI

COLECTIE DE STALPI MUZEUL DIN ARCANI

DETALIU PIMNITA BOTA

PERSPECTIVA CASA BUMBESTI - PITIC arh CRISTIAN NANU

PIMNITA ACOPERITA CU VREJURI DE VITA DE VIE BOTA

PRIDVOR CASA ARCANI